

Елементи нематеріальної культурної спадщини як складова туризму
**Українські букварі XIX століття як засіб збереження та трансляції усної
народної творчості**
*(на прикладі освітнього проекту «Музейні читання»
Педагогічного музею України)*

Степанович Кіра Михайлівна, Педагогічний музей України

Етнічне минуле формує сучасні відносини, адже національна пам'ять, яка несе в собі знання про це минуле у поєднанні з соціально-політичними механізмами, здатна мобілізувати велику кількість людей, викликати у них почуття спільної мети.

Як відомо, етнічні спільноти не можна звести до простої сукупності індивідів зі спільними характерними рисами або місцем проживання. Значно більше для колективної ідентичності міститься в спільних вартостях і правилах, традиціях, обрядах, культурній спадщині, пам'яті і символах. Саме такі культурні складники, як пам'ять, вартості, символи сприяють згуртованості спільноти, становлять кістяк колективної безперервності і відмінності. При цьому кожне покоління під впливом зовнішніх подій та внутрішніх перебудов може наповнювати колективні традиції і пам'ять новими культурними складниками.

Пам'ять неодмінно пов'язана з історією, адже її головне завдання полягає в переосмисленні минулих подій та досвіду з метою конструювання індивідуальної чи колективної ідентичності. Колективна історична пам'ять сприяє об'єднанню поколінь спільними міфами, традиціями, віруваннями, уявленнями про минуле.

Одним із традиційних інститутів збереження пам'яті є музеї. Музеї педагогічного профілю, зокрема музеї історії освіти певного регіону чи історії окремих навчальних закладів, зберігають надбання педагогічної спадщини. Педагогічний музей України є одним з найстаріших українських музеїв. Створений він у 1901 році з метою «дати працівникам нижчої і середньої школи можливість наочно, на зразках чи друкованих джерелах

ознайомлюватися з найкращою постановкою навчально-виховної справи, а також з історією школи та її сучасним станом...» [1].

Особливістю фондової збірки Педагогічного музею України є наявність великої кількості книжкових пам'яток, пов'язаних з історією української освіти, найцінніші з яких входять до наукового об'єкту «Колекція стародруків Педагогічного музею України» (рукописи, стародруки та рідкісні видання 1477-1923 рр.)», що становить національне надбання. Станом на 01.01.2016 р. колекція нараховує понад 4 тис. одиниць зберігання, з-поміж яких є надзвичайно цікаві зразки навчальної літератури – букварі та підручники.

Буквар – це перша книжка школяра, посібник для навчання грамоті. З його допомогою дитина засвоює друковані та рукописні літери, вчиться читати склади, слова, розуміти прочитане, писати найпростіші слова і речення. До XVII ст. в Україні букварі називали «азбукою» (за найменуванням перших двох літер слов'ян. алфавіту). В XVI—XVIII ст. часто виходили букварі під назвою «Грамматика» (звідси українська народна назва — «граматка»). Термін «буквар» (букварь) увів на початку XVII ст. Метелій Смотрицький за зразком латинського *abecedaria*.

Окрім того, що буквар – це підручник, він також є і носієм нематеріальної культури, оскільки на сторінках більшості букварів можна знайти зразки усної народної творчості у вигляді народних казок, прислів'їв та приказок, обрядових пісень та ін.

Важливою складовою у роботі будь-якого музею є популяризація своєї колекції. У Педагогічному музеї України діє низка музейних освітніх проектів, що базуються на роботі з книжковими пам'ятками. Проект «Музейні читання» являє собою інтерактивну музейну лекцію тривалістю 2 години. Кожна лекція має певну тему («Класики педагогіки про патріотичне виховання», «Українські букварі як засіб трансляції усної народної творчості» та ін.). Перша половина заходу присвячена безпосередньо роботі з навчальними книгами, підручниками, методичною літературою, періодичними виданнями, дитячою

книгою і т. д. (учасникам демонструються самі книги, роздаються їх надруковані копії або комплекти з необхідних сторінок). Друга половина лекції присвячена фольклорним традиціям українського народу. У другій частині проекту з відвідувачами працює фольклорний гурт «Рожаниця», який ілюструє обряди, танці та інші зразки фольклору, що також підбираються відповідно до теми зустрічі.

Пропонуємо розглянути фрагмент теоретичної частини такої лекції на тему «Українські букварі як засіб трансляції усної народної творчості». Для цієї зустрічі музейними працівниками було відібрано кілька українських букварів XIX століття, серед яких «Букварь новым способом оуложеный» Й.Кобринського (1842 р) та «Буквар южнорусский» Т.Шевченка (1861).

У «Букварі» Тараса Шевченка бачимо своєрідний поділ на розділи з навчання читанню, письму та лічбі. Кожен розділ починається з азбуки (великої, малої та рукописної). До букваря також увійшли церковні тексти, твори Т.Шевченка для дітей, а також зразки фольклору («Народни пословици») на останніх сторінках книги (наприклад, «Брехнею увесь світ пройдеши — та назад не вернешся») [2, 23].

Буквар Йосафата Кобринського має дещо іншу структуру. Спочатку в ньому йдуть голосні літери, а потім приголосні, які подано не в алфавітному порядку. Кожна приголосна літера йде у складі з голосними, а наприкінці подаються слова з цією літерою (наприклад, вивчення літери «М» проілюстровано такими складами і словами: МУ, МО, МА, МЄ, МИ, МЫ, МА, МЕ, МАМА, МОЯ, УМЕЮ, ГАМА). Після всіх літер на сторінках букваря розміщено тексти для читання, серед яких – багато зразків усної народної творчості у вигляді приказок («Не то сирота, що родини не має, але то, що долі не має», «Великий рот у вола, а говорити не може» та ін.) та притч («Муравель и Коникъ», «Левъ і Мышь» та ін.) [3, 4, 17, 23, 24].

Як бачимо, букварі XIX століття були не тільки підручником з грамоти: окрім суто дидактичного навчального матеріалу, в них міститься величезна

кількість зразків усної народної творчості, які є елементами нематеріальної культурної спадщини. Отже, науково-дослідна, науково-фондова та культурно-освітня робота Педагогічного музею України зі зберігання, вивчення та популяризації книжкових пам'яток з історії української освіти сприяє як збереженню нематеріальної культурної спадщини, так і її поширенню серед різних категорій відвідувачів музею.

Список використаних джерел:

1. Положення про Педагогічний музей при Управлінні Київським навчальним округом. ЦДІА України, ф. 730, оп. 1, од. зб. 294, л. 62-63, 1901.
2. Шевченко Т. Букварь южнорусскій / Т. Шевченко. – СПб: В Печатни Богенфельдена и Ко, 1861. – 26 с.
3. Кобринський Й. Букварь новым способом оуложеный для домашной науки / Й. Кобринський. – Львів: Черенками [буквами] заведенія Ставропігійского, 1842. – 46 с.